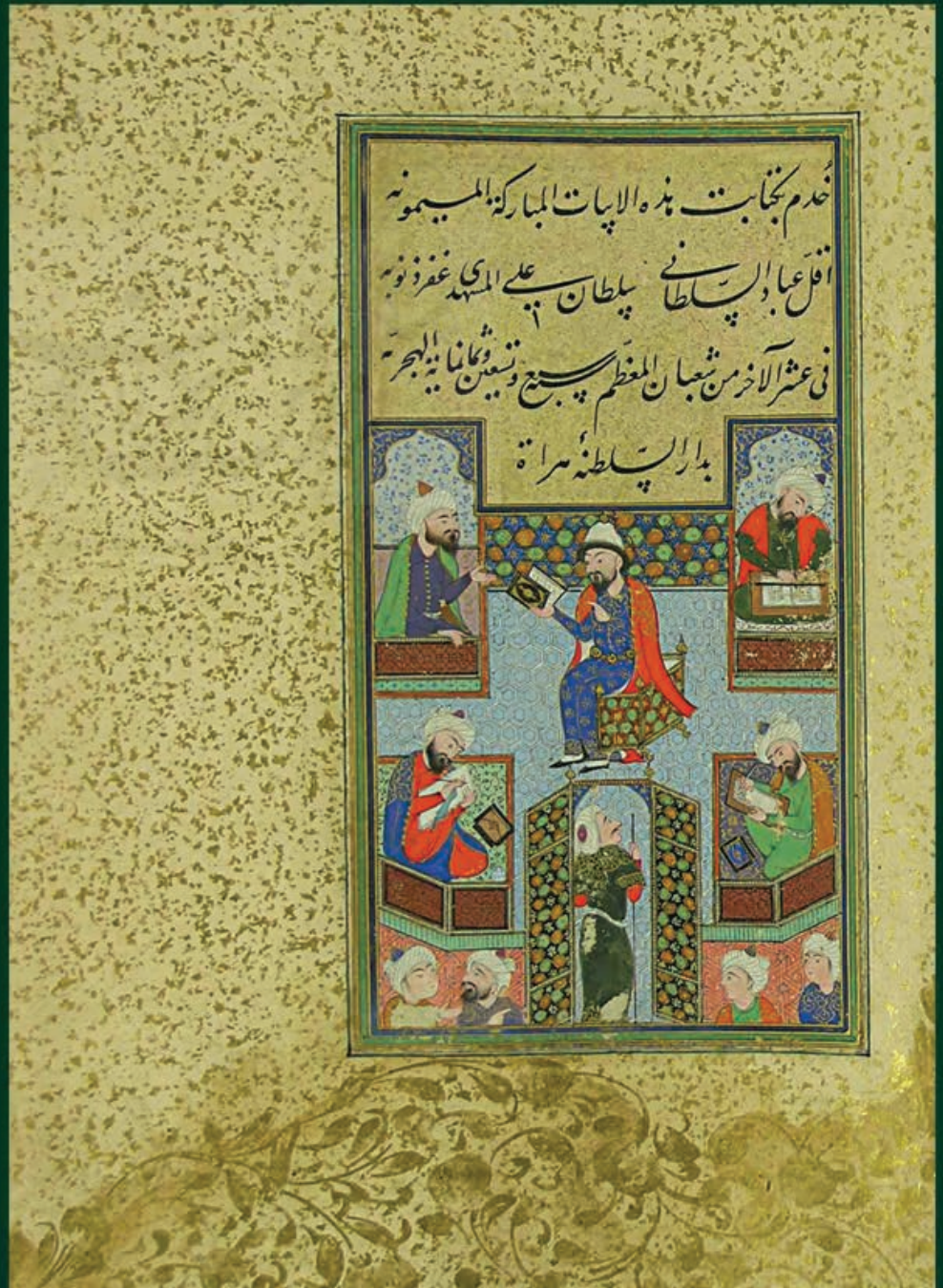

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۴۰۰ [انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

سرخسختن: سنگ زیرین آسیای تحقیق • یک تحول آوایی محدود در زبان فارسی / علی‌اکبر صادقی • فردوسی در بارگاه سلیمان؟ / ابوالفضل خطیبی، امیر ارغوان • اقیانوس مآلصدر از المباحث المشرفیة فخر رازی در اسفار / سیل بوندارادا ترجمه: سید ایزدی، بریم مهدوی مزه • دو بیت نریافته از رودکی در یک کتاب عروض و بلاغت تازه یاب از پایان قرن هفتم هجری / سید محسن حکیم • کتابخانه سلطنتی محمدظاهر شاه و فهرست‌نویسی نسخ خطی آن / مصوبه نظری • برگ‌های آغازین شاهنامه حاجی قوام‌الدین حسن وزیر / امیر ارغوان • آرتور اوپهام پوپ و منتعصب تلخ مزاج / اسکار وایت موسکارلا، ترجمه: هدیه رهبری • «قصص سده‌امی» و «دقته»، دو اصطلاح ناشناخته در دیوان خاقانی / سید محسن حسینی وردنهجانی • سفینه پریحجر: معرفی اثری از قرن هشتم / فرزانه شکراللهی • نثر فارسی، جلد پنجم از تاریخ ادبیات فارسی / مجتهدین کیمانی • درباره یک سرفوت ادبی در تصحیح کتاب سلسله العارفین و تذکرة الصدیقین / عارف نوشاهی • شرح آداب خط: درباره تصحیح رساله سلطان علی مشهدی / علیزما مانسی‌نژاد • تأملی در جنگ علی بن احمد، زمان تدوین و متن چاپی آن / فرزاد حقیق • ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۳): کمک خوارستن از متون ویدی برای اشتقاق فارسی / سید احمدرضا قاسمی‌نژاد • تأثیر و تأثر منابع سامی و مطالعات ساسانی: یک رویکرد نو / نیما جمال • آثار لطفی احمد افندی / نسرته صالحی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مطبع: مرکز اسناد و کتابخانه ملی
تهران - خیابان انقلاب اسلامی - پلاک ۱۱۸۲

۹۴ - ۹۵

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون،
نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره یکم و دوم
بهار - تابستان ۱۴۰۰ [انتشار: زمستان ۱۴۰۱]

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سروراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
gozresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: صفحه انجامه نسخه اصلی دیوان
سلطان حسین میرزا بن منصور بن بایقرا (حک. ۸۷۳-
۹۱۱ق)، کتابت‌شده برای خود او و شامل مجموعه‌ای
از بهترین نمونه‌های نسخه‌آرایی. در تصویر روی
جلد، افزون بر انجامه (به نستعلیق سلطان‌علی مشهدی،
مورخ ۸۹۷ق در هرات) نگاره‌ای بی‌رقم ترسیم شده که
باید اثر یکی از استادان دستگاه سلطان‌حسین میرزا
باشد. حاشیه نسخه با افشان زر آراسته شده که در
بخش پایین، تشعیرسازی هم بر آن اجرا شده‌است.
هم افشانگری و هم تشعیرسازی نسخه از کهن‌ترین
نمونه‌های شناخته‌شده است.

فهرست

سرشن

سنگ زیرین آسیای تحقیق..... ۳-۴

بسمتد

یک تحوّل آوایی محدود در زبان فارسی / علی‌اشرف صادقی..... ۵-۷

فردوسی در بارگاه سلیمان؟ / ابوالفضل خطیبی، امیر ارغوان..... ۸-۱۷

اقتباس مآلصدرا از المباحث المشرقیة فخر رازی در اسفار / بیسیل یونماریاژ؛ ترجمه: سعید انواری، مریم

مهدوی مزده..... ۱۸-۳۵

دو بیت نویافته از رودکی در یک کتاب عروض و بلاغت تازه‌یاب از پایان قرن هفتم هجری /

سید محمدحسین حکیم..... ۳۶-۴۳

کتابخانه سلطنتی محمدظاهر شاه و فهرست‌نویسی نسخ خطی آن / معصومه نظری..... ۴۴-۵۳

برگ‌های آغازین شاهنامه حاجی قوام‌الدین حسن وزیر / امیر ارغوان..... ۵۴-۸۳

آرتور اوپهام پوپ و متعصّب تلخ‌مزاج / اسکار وایت موسکارلا؛ ترجمه: هدیه رهبری..... ۸۴-۹۰

«قصب سهدامنی» و «دنه»، دو اصطلاح ناشناخته در دیوان خاقانی / سید محسن حسینی وردنجانی..... ۹۱-۹۴

سفینه پریحر؛ معرفی اثری از قرن هشتم / فرزانه شکراللهی..... ۹۵-۹۹

نقد و بررسی

نثر فارسی، جلد پنجم از تاریخ ادبیات فارسی / مجدالدین کیوانی..... ۱۰۰-۱۱۱

درباره یک سرقت ادبی در تصحیح کتاب سلسله العارفین و تذکرة الصّدیقین / عارف نوشاهی..... ۱۱۲-۱۱۴

شرح آداب خط؛ درباره تصحیح رساله سلطان علی مشهدی / علیرضا هاشمی‌زاد..... ۱۱۵-۱۲۱

تأملی در جنگ علی بن احمد، زمان تدوین و متن چاپی آن / فرزام حقیقی..... ۱۲۲-۱۳۳

پژوهش‌های وابسته

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۳)؛ کمک خواستن از متون ویدی برای اشتقاق فارسی / سید احمدرضا

قائم‌مقامی..... ۱۳۴-۱۴۲

تأثیر و تأثر منابع سامی و مطالعات ساسانی؛ یک رویکرد نو / نیما جمالی..... ۱۴۳-۱۴۹

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۴)

آثار لطفی احمد افندی / نصرالله صالحی..... ۱۵۰-۱۵۱

درباره یک سرقت ادبی در تصحیح کتاب سلسله العارفين و تذكرة الصديقيين

عارف نوشاهی

naushahiarif@gmail.com

احوال و اقوال و حرکات و سکنات خواجه عبیدالله احرار، در تصحیح «سلسله العارفين و تذکره الصديقيين» قاضی محمد برهان‌الدین سمرقندی. به تصحیح سکینه دشتیان‌نژاد. تهران: پاییز سخن، ۱۳۹۴.

مقدمه

نگارنده چند وقت پیش مشغول تصحیح کتاب رشحات عین الحیات تألیف فخرالدین علی صفی کاشفی بود. این کتاب در احوال و مناقب خواجهگان/ نقشبندیان، به ویژه در شرح حال خواجه عبیدالله احرار (۸۰۶-۸۹۵ق) است. در حین کار به دو کتاب چاپ تهران مربوط به موضوع محتاج شدم و طبعاً در پی به دست آوردن آنها بودم تا مگر برای مقدمه رشحات مفید باشد. هر دو کتاب به لطف مهربانی به دستم رسید. یکی انیس العارفين به تصحیح دکتر عبدالرضا سیف بود که به عنوان تألیف فخرالدین علی صفی کاشفی توسط دانشگاه تهران منتشر شده است (۱۳۸۸ش، چاپ دوم). البته این کتاب از مؤلفات صفی کاشفی نیست و نام مؤلف در دیباچه به وضوح «علی بن مولانا حسین بن موسی الرّصدی المشتهر بالواعظ» آمده (ص ۳) که شیعه بود و کمی تشابه اسمی با علی بن حسین واعظ کاشفی سبزواری دارد، ولی او نیست. کتاب دیگر خواجه عبیدالله احرار در آیینة سلسله العارفين یا احوال

و اقوال و حرکات و سکنات خواجه عبیدالله احرار در تصحیح سلسله العارفين و تذکره الصديقيين به تصحیح سکینه دشتیان‌نژاد. درین گفتار سروکارم با کتاب دوم است (ازین به بعد فقط از کلمه «مصحح» استفاده کرده‌ایم که منظور سکینه دشتیان‌نژاد است).

از مقدمه مصحح (مورخ تیر ماه ۱۳۸۷) بر نمی‌آید که این کار به عنوان پایان‌نامه‌ای ارائه شده بوده یا تحقیقی مستقل بوده است، ولی مصحح از دو استاد دانشگاه تهران نام برده که مشوق اصلی او بوده‌اند. ازین جا گمان می‌رود که این تحقیق اساساً پایان‌نامه‌ای بوده است. اساس کار مصحح تنها بر یک نسخه خطی سلسله العارفين و تذکره الصديقيين (مجلس، شماره ۱۳۰۱۳) بوده، چنان‌که احسان‌الله شکراللهی نیز این کتاب را بر اساس همین نسخه تصحیح و منتشر کرده است (تهران: کتابخانه مجلس، ۱۳۸۸). ازین کتاب نسخه‌های فراوان و کهن‌تر موجود است.

آنچه مرا به نوشتن این نقد واداشت، مشاهده انتحالی است در مقدمه این کتاب. مصحح بخشی از مقدمه خود را، لفظ به لفظ و در بست، از مقدمه من بر کتاب احوال و سخنان خواجه عبیدالله احرار (تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۰) برداشته و در مقدمه ۶۰ صفحه‌ای فقط دو بار به ملفوظات احرار ارجاع داده (ص ۱۶، ۱۷) که منظور همان احوال و سخنان... است. مصحح نه فقط عبارات مقدمه مرا عیناً درج کرده، بلکه در پانویس تمام منابع کار مرا هم، که اصلاً آنها را ندیده، به حساب خود ریخته است؛ برخی از این منابع به شکل خطی فقط در کتابخانه‌های شبه‌قاره و برخی دیگر به زبان اردو است، که مصحح به آنها دسترس ندارد. جالب این‌که فهرست منابع و مأخذ که در آخر کتاب آمده است (ص ۵۰۶-۵۱۲) شامل کتاب‌هایی است که اصلاً در مقدمه مصحح از آنها استفاده نشده یا نامی به میان نیامده است.

در چند مورد شواهدی وجود دارد که انتحال مصحح را به وضوح نمایان می‌سازد. مثلاً من در احوال و سخنان مطلبی نوشته‌ام و در صفحه ۹، پانویس ۲ چنین استناد کرده‌ام: «در تاریخ رشیدی، ص ۳۷۹-۳۸۰ متن نامه دوم نقل شده است و از آن‌جا در ضمیمه -رقعات احرار- رقعۀ

شماره ۲۵ نقل کرده ایم». رقعات احرار به ضمیمه احوال و سخنان چاپ شده است و من بدان ارجاع داده ام. مصحح همین مطلب را چنین تغییر داده است: «در تاریخ رشیدی، ۳۷۹-۳۸۰ متن نامه دوم نقل شده است و از آن جا در ضمیمه - رقعات احرار - رقعه شماره ۲۵ نقل شده است» (ص ۱۶، پ ۲)، در حالی که کتاب او ضمیمه ندارد. من در تصحیح ملفوظات احرار روشی را که اتخاذ کرده بودم چنین توضیح داده بودم: «هر ملفوظ یا گفتار را به صورت بند مستقل نقل کرده ایم و به آن شماره داده ایم. در این متن تصحیح شده ۷۴۲ بند درج شده است، تمام ارجاعات در مقدمه و تعلیقات به شماره بندهاست» (احوال و سخنان، ص ۳-۴). مصحح نیز نگاشته است: «هر ملفوظ یا گفتار و هر حکایتی را به صورت بند مستقل نقل کرده ایم و به آن شماره داده ایم. در این متن تصحیح شده ۸۱۷ بند درج شده است، تمام ارجاعات تعلیقات به شماره بندهاست» (ص ۲۱). نکته جالب این که شمار بندها در کار او ۸۲۲ است، نه ۸۱۷ و جالب تر این که کتاب او تعلیقات ندارد. در مورد تعلیق نویسی در ملفوظات احرار من روش کار خود را نوشته ام (احوال و سخنان، ص ۴)؛ مصحح عیناً عبارت مرا برداشته (ص ۲۱) ولی کار او فاقد تعلیقات است. در کتاب من متن خوارق عادات احرار نیز ضمیمه شده است و برای خوارق نوشته ام: «فهرستی از این پیشه ها و طبقات مردم [مذکور در خوارق] بدین گونه است» (ص ۵۸۶). مصحح نیز می گوید: «فهرستی از این پیشه ها و طبقات مردم در پایان رساله در قسمت فهرست ها ذکر شده است» (ص ۷۲)، ولی این چاپ چنین فهرستی ندارد. من در کتاب خود به سلسله العارفین و تذکره الصدیقین نسخه خطی کتابخانه گنج بخش اسلام آباد ارجاع داده ام، مصحح که فقط نسخه مجلس را در دست داشته و آن را تصحیح کرده، باز هم تمام ارجاعات او، مطابق پانویس های من، به نسخه گنج بخش است. در جایی ارجاع من بدین گونه است: «رک. همین کتاب، ص ۶۲» (ص ۱۱). مصحح نیز این ارجاع را عیناً آورده است (ص ۶۳) بی توجه به این که در صفحه ۶۲ کتاب او چنین مطلبی نیامده است. من در کتاب خود جدولی تهیه کرده ام و مشابتهایی بین

بخشی از مقدمه من در کتاب احوال و سخنان متعلق به سلسله العارفین است و در بخش دیگر که خوارق عادات احرار را چاپ کرده ام، برای آن مقدمه تحلیلی جداگانه ای نوشته ام. مصحح بخش هایی از مقدمه خوارق عادات احرار را که متعلق و متوجه کتاب خوارق است، عیناً برداشته و در مقدمه خود، به عنوان خصوصیت های سلسله العارفین، ذکر کرده است؛ یعنی ویژگی های یک کتاب را به کتابی دیگر چسبانده است (نک. عناوین بررسی و تحلیل کتاب)، «میردان و خلفای احرار»، «مآخذ کتاب»، «بزرگان و مشایخ معاصر احرار»، «فواید اجتماعی»، «فواید تاریخی» و... در احوال و سخنان، ص ۵۷۹-۵۸۶ و قس. مقدمه مصحح، ص ۶۶-۷۳).

این جا در جدولی نشان داده ام که چه قسمت هایی را مصحح، در مقدمه خود، لفظ به لفظ ولی بدون ذکر مأخذ از مقدمه من گرفته است.

مطلب	نوشاهی	دشتیان نژاد
مولانا محمد قاضی کیست؟	ص ۸-۹	ص ۱۶-۱۷
ترویج طریقه نقشبندیه احراریه	ص ۱۰	ص ۱۷-۱۸
وفات، مدفن، فرزند	ص ۱۰-۱۱	ص ۱۸-۱۹
کار مصحح (چهار سطر اول)	ص ۳	ص ۲۰
هر ملفوظ... بندهاست	ص ۳-۴	ص ۲۱
در سلسله العارفین... بندهاست	ص ۴	ص ۲۱
در آخر رساله... به سهولت بیابد	ص ۴	ص ۲۱
وی دو همسر... ملفوظات احرار بود	ص ۶۷	ص ۲۵
بررسی های انجام شده درباره احرار	ص ۲-۳	ص ۳۵
معرفی کتاب	ص ۵۷۴	ص ۶۲
سبب تألیف سلسله العارفین و تذکره الصدیقین	ص ۱۱	ص ۶۲-۶۳

تاریخ تألیف	۱۱ص	۶۳ص
تقسیم و ترتیب مطالب	۱۲ص	۶۴ص
اهمیت سلسله العارفین	۱۲ص	۶۵ص
بررسی و تحلیل کتاب	۵۸۱ص	۶۶ص
میردان و خلفای احرار (سه سطر اول)	۵۸۴ص	۶۶ص
مآخذ کتاب	۵۷۹-۵۸۰ص	۶۷ص
نام راویان بی واسطه و به واسطه (سطر اول)	۵۸۰ص	۶۸ص
بزرگان و مشایخ معاصر احرار (چهار سطر اول)	۵۸۵ص	۷۰ص
فواید اجتماعی	۵۸۶ص	۷۲ص
نکات تاریخی	۵۸۵ص	۷۳ص

بوده است.» (ص ۲۷). چون وفات او در حدود ۷۵۵ق بوده، بهتر است بگوییم از متصوّفه قرن ۸ بوده است. - «خواجه احرار در سال ۸۹۵ در ماه رجب وفات نمود.» (ص ۲۹). وفات او در ۲۹ ربیع الاول ۸۹۵ بود. - «خواجه احرار برای ملاقات با یعقوب چرخى از هرات به ولایت سرخان دریا سفر کرد.» (ص ۳۰). - خواجه احرار از هرات به هلتورفت و آنجا یعقوب چرخى را دید.

- مصحح فهرستی از میردان و خلفای احرار ارائه کرده است (ص ۶۶-۶۷) ولی در میان این فهرست بیست نفری، برخی اصلاً مرید او نبوده اند، از جمله: ابوعثمان حیری، جلال قاینی، حاجی عطار، حافظ الدین، حسام الدین، حمید الدین شاشی، زین العابدین، محمد حصارى، محمد خان، نعمت الله، نورالدین، مولانا یعقوب.

در نمونه خوانی مقدمه هم اهمال شده و برخی ضبطها درست نیست، چنانکه تاریخ کتابت سلسله العارفین نسخه تاشکند را ۵۹۵ نوشته اند (ص ۲۶)، «فقال چاچی» را حدّ اقل در ۵ مورد «فغان چاچی» نوشته اند (ص ۲۷)، «چارلز آرمبروز استوری» را «چارلز مبراوزرساری» (ص ۳۰)، «مکتب ریاضی» را «مکتب ریاض» (ص ۳۱)، «نظام الدین» را «نظامی الدین» (ص ۳۱)، «مجذوبه» را «مجذوبه» (ص ۳۲)، «والدیه» را «ولدی» (ص ۳۴)، متن و حاشیه، «علی گره» را «علی گرم» (ص ۶۳ حاشیه) و «نسبت» را «نسب» (ص ۶۸) نوشته اند.

گزارش

منبع اصلی بخشی دیگر از مقدمه مصحح که عنوان «خواجه عبیدالله احرار ولی عارفی از سمرقند» (ص ۲۴-۳۴) دارد، به گفته خود او، کتاب خمسة القطرات تألیف باتور خان خلعت پور است. این بخش مقدمه پر از اغلاط مختلف در اطلاعات تاریخی و اسامی اعلام است. اگر هم این اغلاط در اصل منبع بوده، وظیفه مصحح بوده که مطالب را تنقیح کند. برخی اغلاط این بخش مقدمه به شرح زیر است:

- «خواجه عبیدالله احرار ولی یکی از نوایغ قرن ۱۰ میلادی است.» (ص ۲۴). با توجه به تاریخ ولادت و وفات خواجه احرار، او در قرن ۱۵ می زیسته است.
- «مقبره وی در روستای کمانگران در پانزده کیلومتری سمرقند... می باشد.» (ص ۲۵، ۳۴). مقبره عبیدالله احرار در شهر سمرقند است. فاصله کمانگران تا سمرقند حدود پنجاه یا شصت کیلومتر است. نگارنده این سطور به هر دو جا رفته است.
- «خواجه احرار در شهر سمرقند به دنیا آمد.» (ص ۲۵). خواجه احرار در باغستان از توابع تاشکند به دنیا آمد.
- «[خواجه احرار] در سمرقند درگذشت.» (ص ۲۵). خواجه احرار در ده کمانگران درگذشت و جسد او به سمرقند انتقال یافت و در آنجا دفن شد.
- «شیخ خاوند ظهور از متصوفین قرون ۶ و ۷ هجری

Table of Contents

Editorial

Shouldering the Responsibility for Scholarship	3-4
--	-----

Articles

On a Specific Phonetic Change in the Persian Language / Ali Ashraf SADEGHI	5-7
Ferdowsi in the Court of Solomon? / Abolfazl KHATIBI, Amir ARGHAVAN	8-17
Şadrā's Use of Fakhr al-din Rāzī's <i>al-Mabāḥith al-Mashriqiyya</i> in the <i>Asfār</i> / Cécile BONMARIAGE; Translated by Saeed ANVARI, Maryam MAHDAVI MAZDEH	18-35
Two Newly-Found Couplets from Rūdakī in a Newly-Discovered Book on Prosody and Rhetoric from the Late Seventh Century AH / Seyyed MohammadHosein HAKIM	36-43
The Royal Library of Muhammad Zāhir Shāh and Cataloguing its Manuscripts / Masumeh NAZARI	44-53
First Pages of the <i>Shahname</i> of Qawām al-dīn Hasan-i Wazīr / Amir ARGHAVAN	54-83
The Pope and the Bitter Fanatic / Oscar White MUSCARELLA; Translated by Hedyeh RAHBARI	84-90
<i>Qaṣab-i Si Dāmanī</i> and <i>Dah-Nuh</i> , Two Obscure Expressions in Xāqānī's Collection of Poetry / Seyyed Mohsen HOSEYNI VARDANJANI.....	91-94
<i>Safīna-yi Pur Bahr</i> (an Anthology of Opuses); a Review of a Book from the Eighth Century AH / Farzaneh SHOKROLLAHI	95-99

Reviews and Critiques

<i>Persian Prose</i> , Fifth Volume of <i>A History of Persian Literature</i> / Majdoddin KEYVANI	100-111
On Plagiarism in the Edition of <i>Silsilat al-'arīfīn wa Taḍkirat al-Şiddīqīn</i> / Arif NAUSHAHI.....	112-114
<i>Sharḥ-i Ādāb-i Khat</i> (A Commentary on the Principles of Calligraphy); On the Edition of Sulṭān 'Alī-yi Mašhadī's Treatise / AliReza HashemiNejad	115-121
Reflecting on <i>Jung-i 'Alī Ibn-i Aḥmad</i> (an Anthology Compiled by 'Alī Ibn-i Aḥmad): the Date of Compilation and the Published Text / Farzam HAGHIGHI.....	122-133

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (13); Drawing On the Vedic Texts for the Etymology of the Persian Language / Seyyed AhmadReza QAEMI MAQAMI	134-142
The Interplay Between Semitic Sources and Sasanian Studies: a New Approach / Nima JAMALI.....	143-149

Iran in Ottoman Texts and Sources (24)

Works of Lütfi Ahmed Efendi / Nasrollah SALEHI	150-151
--	---------